

Komplex vegyületek

Központi atom + ligandumok,

Kovalens kötés - datív (koordinatív kötés)

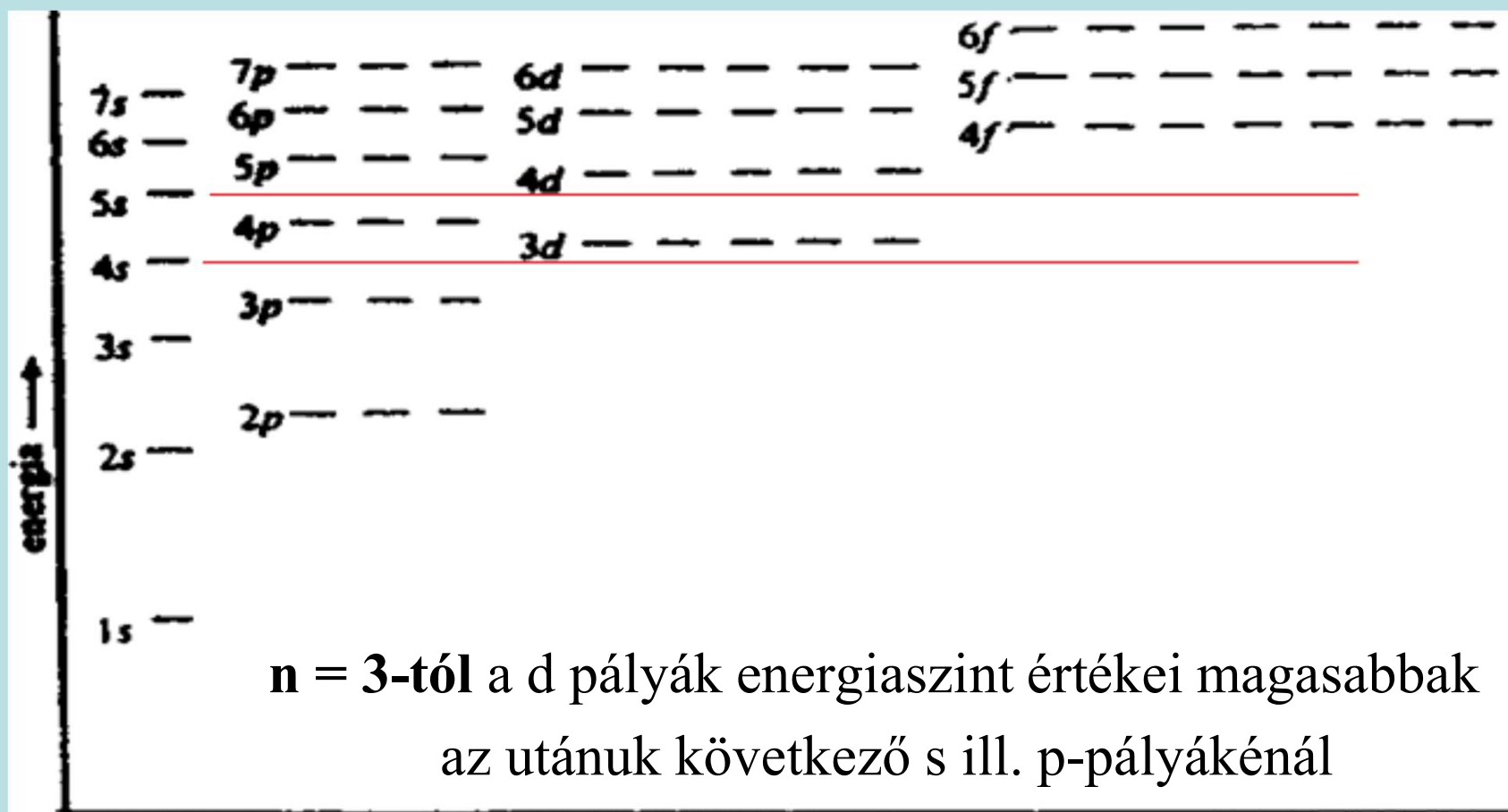
Központi atom, ion

- Elektronhiányos atom vagy ion
- Szabad elektronpályák
- Relatív nagy magtöltés
- Elsősorban fémes vegyületek
- Főleg D-mező elemei (átmeneti fémek)
s elektronok „alá” beépülő,
az előző héjhoz tartozó d pályák feltöltődése

Az atomok elektronhéjának felépítése

Külső elektronhéj elektronszerkezete dönti el a kémiai kötések számát és módját → **vegyértékhéj**

Nemesgáz-konfiguráció: $1s^2$ ill. ns^2p^6 a legstabilabb elektronszerkezet, melynek elérése után új héj kezd feltöltődni, tehát az elektronhéjak kiépülése periodikus.

Csoport	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
	Ia	IIa	IIIb	IVb	Vb	VIb	VIIb	VIIIb			IIb	IIIa	IVa	Va	VIa	VIIa	VIIIa		
Periódus	Az elemek periódusos rendszere																		
1	1 H																	2 He	
2	3 Li	4 Be											5 B	6 C	7 N	8 O	9 F	10 Ne	
3	11 Na	12 Mg	3	4,3	5,4	6,3	7,6	2,3	2,3	2,3	2,1	2,1	13 Al	14 Si	15 P	16 S	17 Cl	18 Ar	
4	19 K	20 Ca	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31 Ga	32 Ge	33 As	34 Se	35 Br	36 Kr	
5	37 Rb	38 Sr	39 Y	40 Zr	41 Nb	42 Mo	43 Tc	44 Ru	45 Rh	46 Pd	47 Ag	48 Cd	49 In	50 Sn	51 Sb	52 Te	53 I	54 Xe	
6	55 Cs	56 Ba	57 La	72 Hf	73 Ta	74 W	75 Re	76 Os	77 Ir	78 Pt	79 Au	80 Hg	81 Tl	82 Pb	83 Bi	84 Po	85 At	86 Rn	
7	87 Fr	88 Ra	89 Ac	104 Unq	105 Unp	106 Unh	107 Uns	108 Uno	109 Une										
Lantanidák			58 Ce	59 Pr	60 Nd	61 Pm	62 Sm	63 Eu	64 Gd	65 Tb	66 Dy	67 Ho	68 Er	69 Tm	70 Yb	71 Lu			
Actinidák			90 Th	91 Pa	92 U	93 Np	94 Pu	95 Am	96 Cm	97 Bk	98 Cf	99 Es	100 Fm	101 Md	102 No	103 Lr			

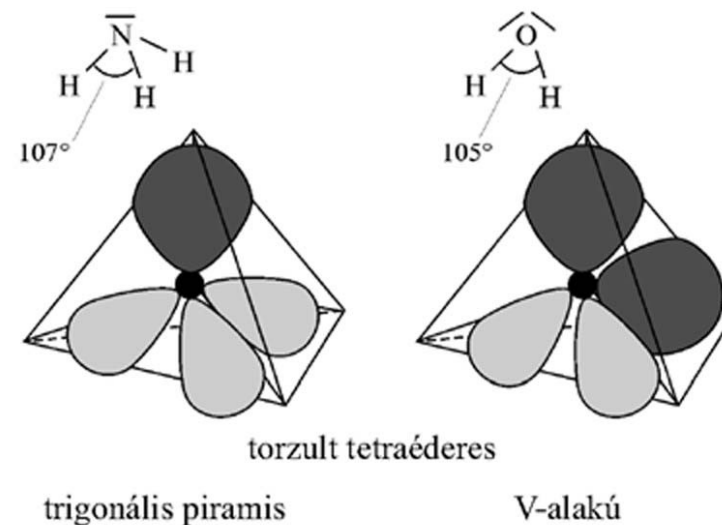
- Fémek
- Nemesgázok
- Félfémek
- Átmeneti fémek
- Nemfémek
- f elemek

3d pálya 3,2 2 4,3,2 lehetséges ox.szám

Ligandumok

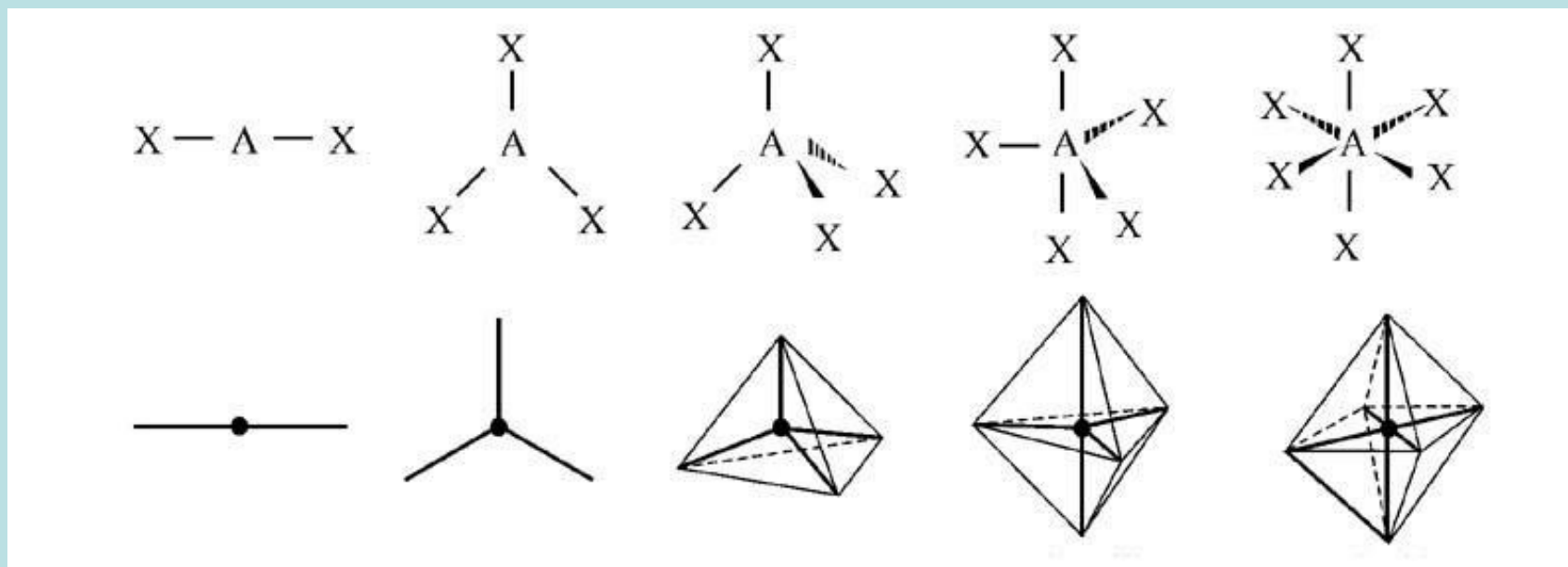
- Szabad elektronpár

pl.: NH_3 , H_2O , OH^- , CO , CN^- , F^-

Komplexek térszerkezete

(A: központi atom, X: ligandum)

Solutions of **five ligands** are poured in glasses,
and Cu^{2+} solution is added

(en)

Etilén-diamin

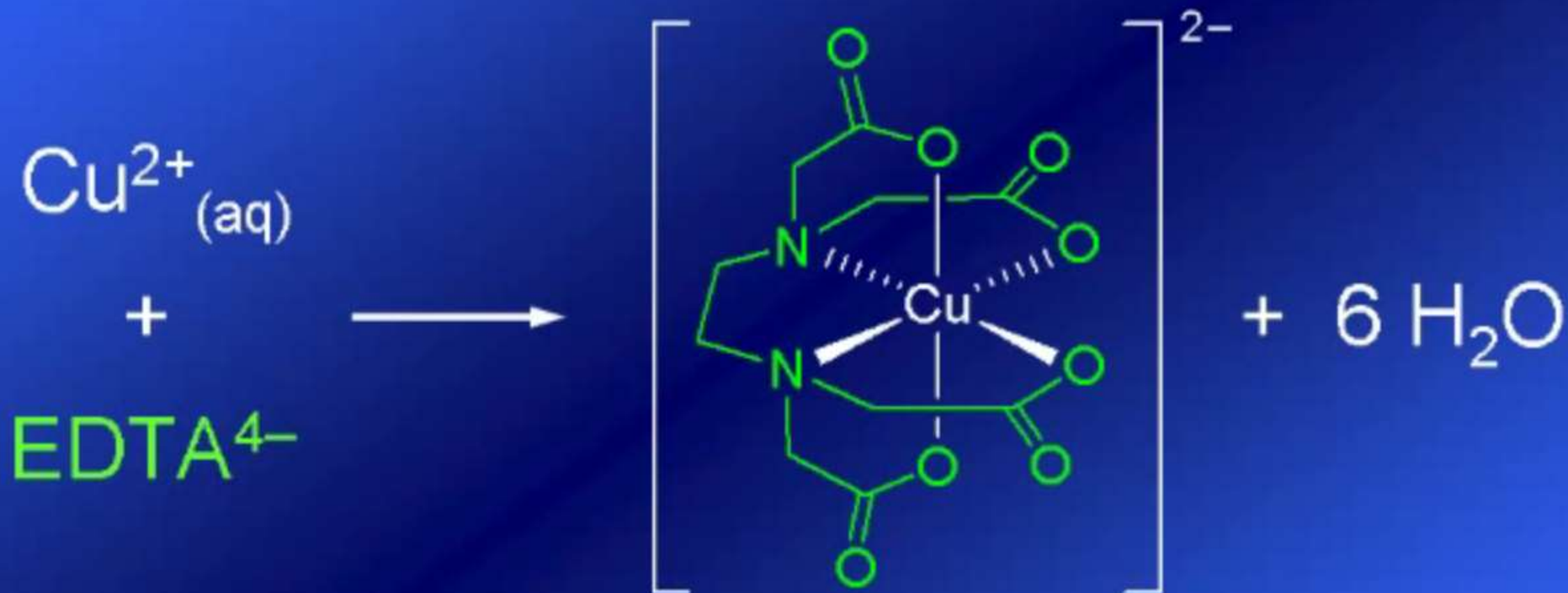
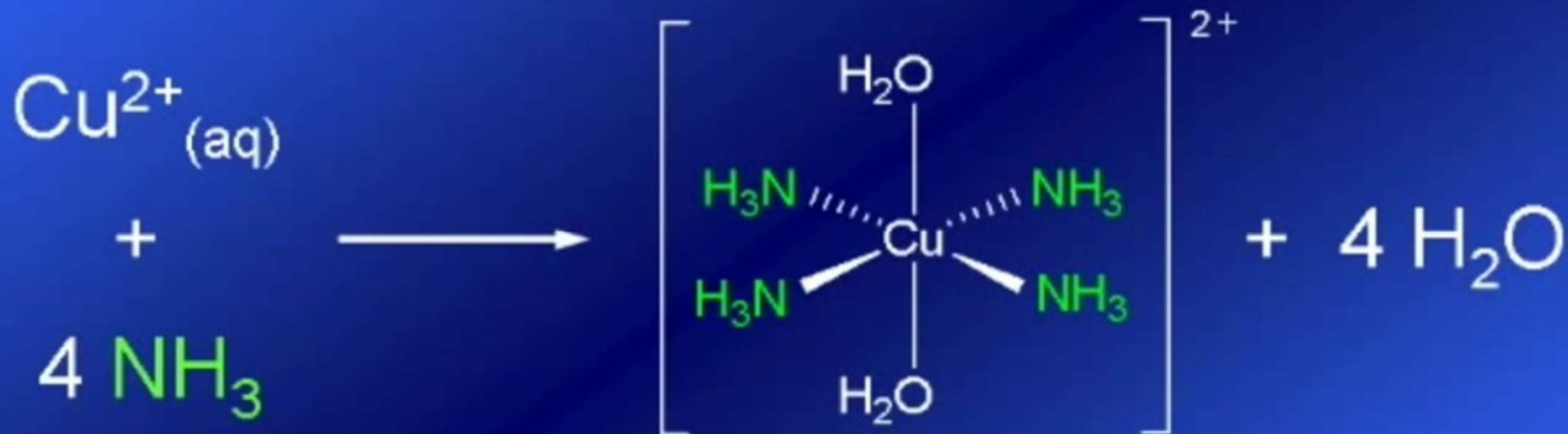
(EDTA)

Etilén-diamin-tetra-ecetsav

HCl

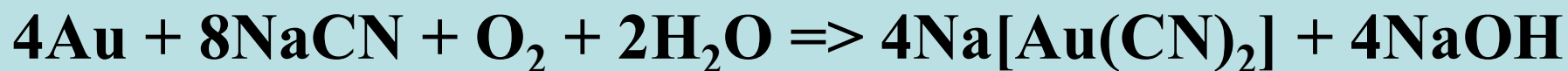
HBr

A réz ammónia és EDTA (etilén-diamin-tetra-ecetsav) komplexei

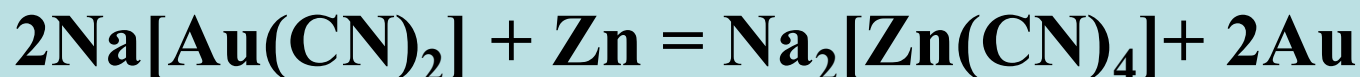

Bányászat környezetszennyezése

Aranytartalmú kőzetekből leggyakrabban ciánlúgozással nyerik az aranyat. Az aranyszemcséket levegő jelenlétében híg nátrium-cianid-oldattal oldják ki,

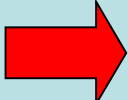

Az így nyert oldatból az aranyat cinkkel vagy elektrolízissel választják ki.

A korábbi technológiában higanyt használtak.

Ez még veszélyesebb volt

Egy aranygyűrű elkészítése 20 tonna bányahulladék

Aranybánya Cianid Üzem Új-Zéland 1912

2018

2018

A cianid lebomlott, a nehézfémzennyezés maradt

Nagybánya Iparterület (Google maps 2020)

NaCN tartalmú zagy
nehezen ülepedik –
tároló tavak.

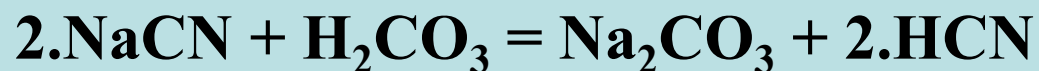
Sok csapadék –
gátszakadás 2000.

Cianidok veszélyessége

- **Toxicitás** LD₅₀ 4-15 mg/kg

nehézfém oldatba vitel, enzimekből fémionok elvonása

Lúgos közegben oldatban marad, de semleges közegben légszennyezés!

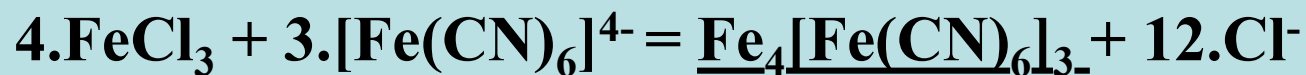
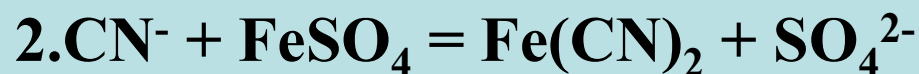
A HCN a szénsavnál is gyengébb sav.

Ártalmatlanítás

Környezetben természetes (lassú), illetve mesterséges oxidációval

Laborban

Berlini kék: oldhatatlan vas-cián komplex vegyület

Nem veszélyes cianid komplexek

Stabil cianid komplexek:

Kálium-hexaciano-ferrát(II) $K_4(Fe(CN)_6)$

régebbi nevén: Kálium-ferrocianid (**Sárgavérlúgsó**)

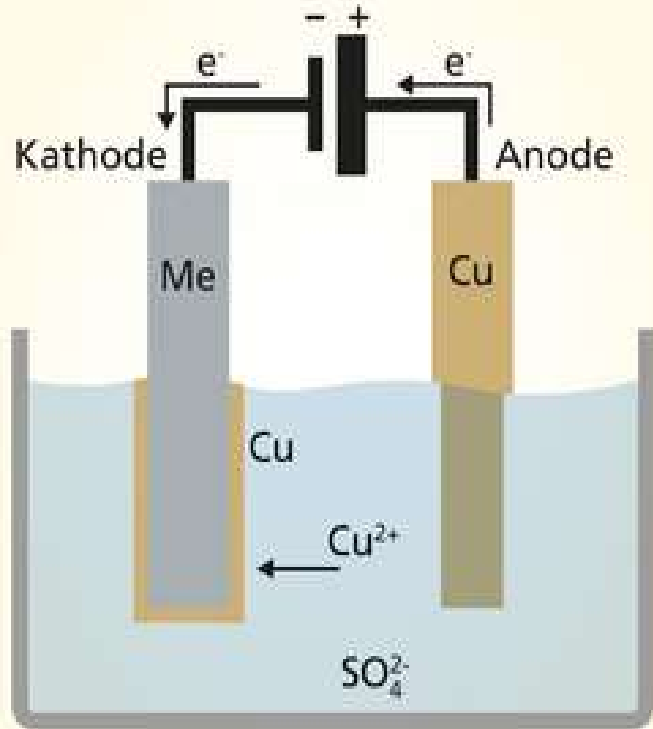
Elsősorban a bor derítésére (kékderítés) alkalmazzák. Ezzel a szőlő permetezésére használt gombaölő rézvegyületek maradékát távolítják el. Engedélyezett csomósodásgátló élelmiszeradalék: **E536**.

Vas(III)-hexaciano-ferrát(II) $Fe_4[Fe(CN)_6]_3$

Berlini kék: oldhatatlan vas-cián komplex vegyület
(Ferri-ferrocianid), festék és vaskimutatás

Galvanizálás

Cianid komplexek, kisebb fémion-koncentráció -
- egyenletesebb bevonat

CuCN, **CuSO₄**

NiSO₄, **Ni(NH₄)₂(SO₄)₂**, **NiCl₂**

CrO₃, **Cr₂(SO₄)₃**

ZnSO₄, **Zn(CN)₂**

Sárgaréz bevonathoz: **CuCN** + **Zn(CN)₂**

SnSO₄, **Na₂SnO₃**, **SnCl₂**

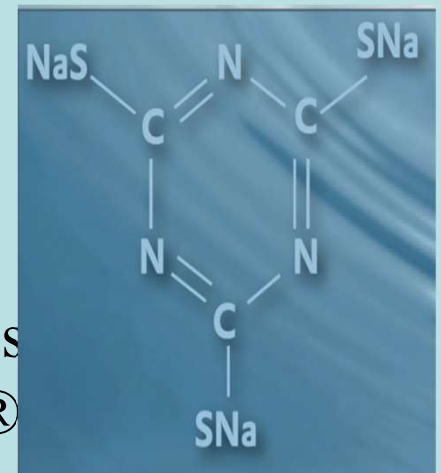
AgCN

KAu(CN)₂

Környezeti probléma: toxikus nehézfém oldhatóság

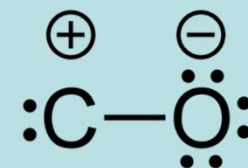
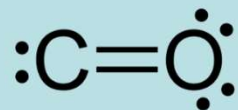
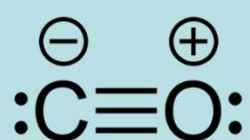
toxikus komplexképző

Ipari szennyvíztisztítás: Oxidáció, lúgosítás, majd erős
csapadékképző **komplex**: Trimercapto-s-triazin tmt 15®

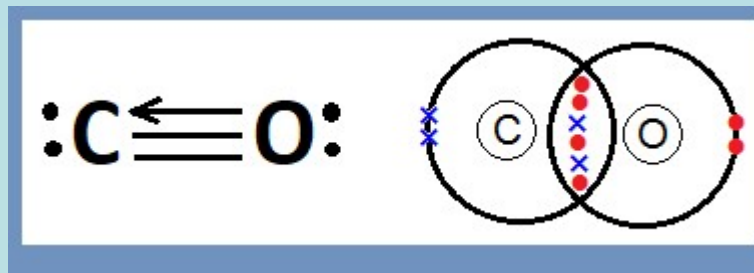

Szénmonoxid mérgezés:

Karbonilok

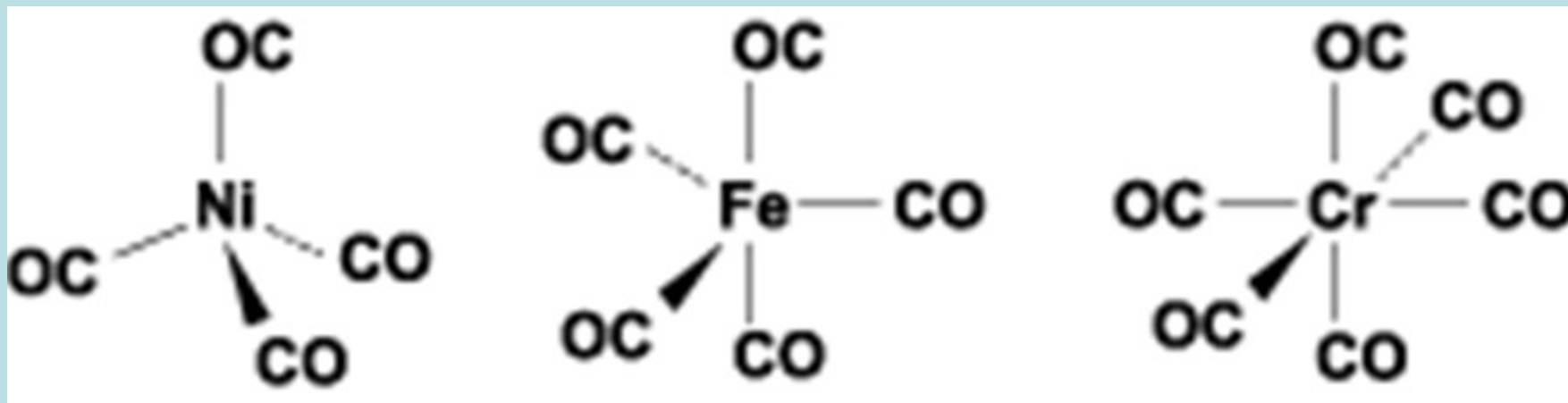

legvalószínűbb
kötéshossz
alapján

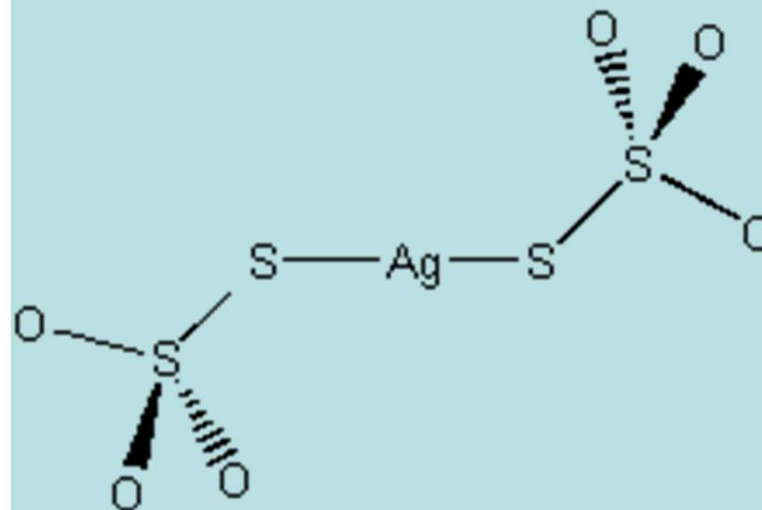
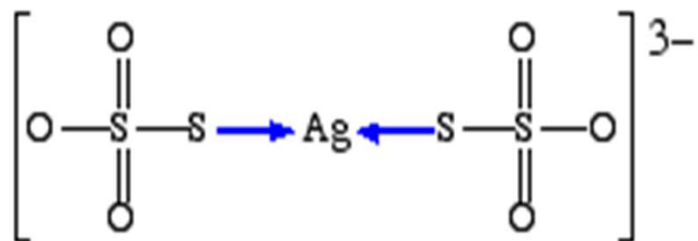
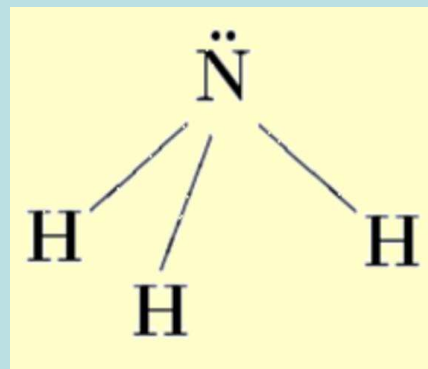
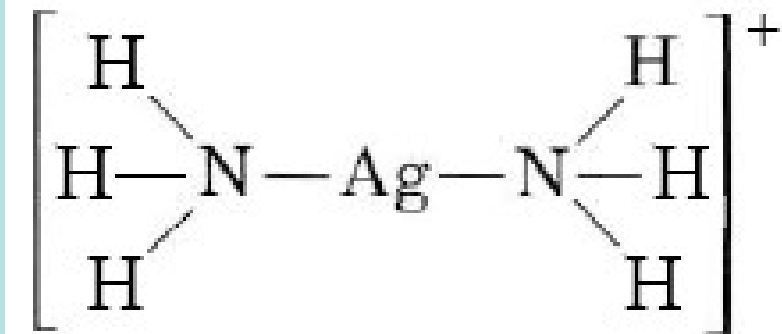

<https://chemicalnote.com/carbon-monoxide-co-preparation-properties-structure-and-poisoning/>

Néhány fémkarbonil-komplex:

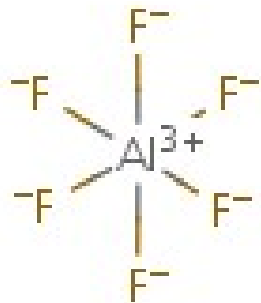

Ezüstkomplexek

Fényképezés - kémiai előhívás - Tioszulfát – fixírsó
AgBr eltávolítás

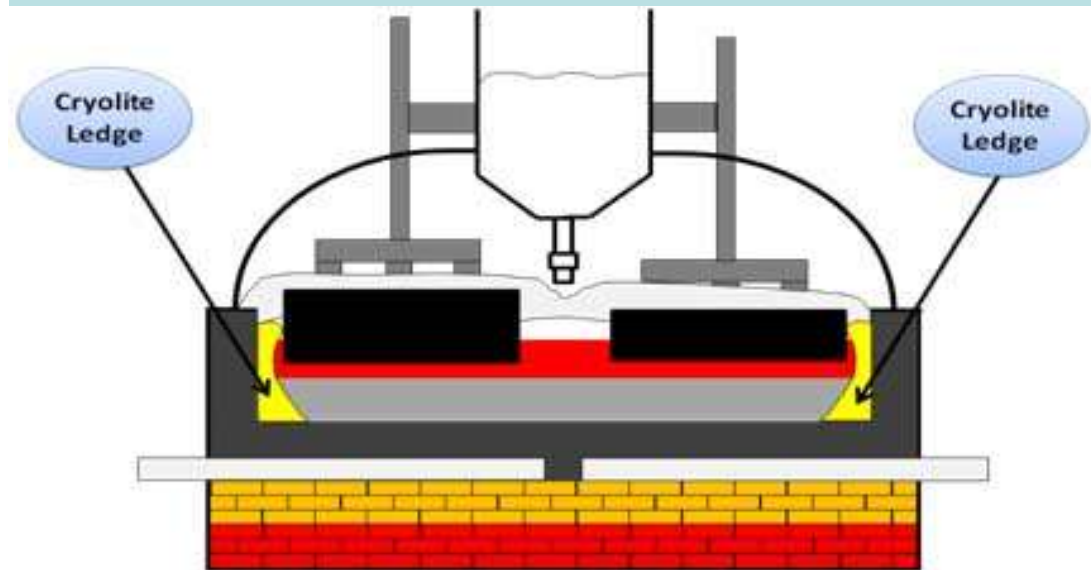
Kriolit, aluminium elektrolízis

Na⁺

Na⁺

Na⁺

olvadáspont 1012 C-fok

olvadáspont 2054 C-fok

Olvadt kriolitban oldva 1000 C-fok

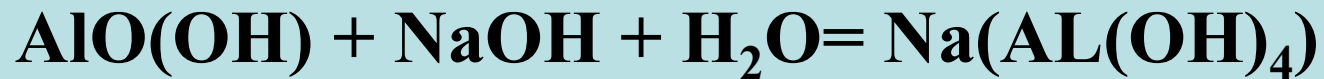

Tímföldgyártás

Bauxit szárítása

Bauxit őrlése

Bauxit feltárása

Ülepítés, szűrés   üledék – **vörösiszap** (Fe, Ti)

Az oldatban maradó Na-aluminát elbontása

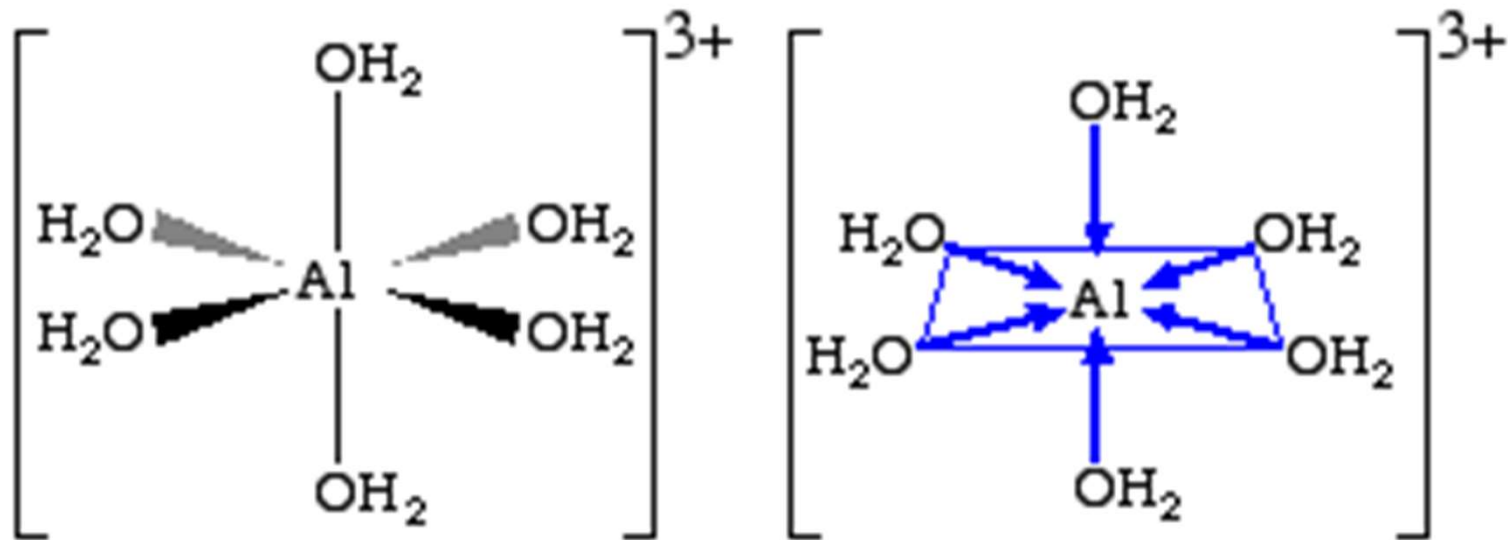

Szűrés, az NaOH visszaforgatása

Kalcinálás - **Timföld**

Talajsavanyodás

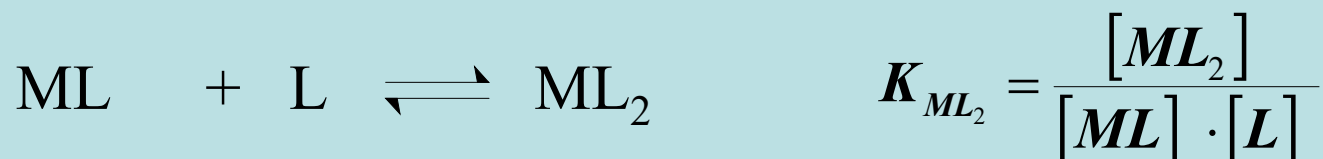

Talajsavanyodás

KOMPLEXKÉPZŐDÉSI EGYENSÚLYOK

Lépcsőzetes komplexképződési egyensúlyok

...

...

Lépcsőzetes stabilitási állandók (K_i):

$$K_1 = K_{ML}; K_2 = K_{ML_2}; \dots; K_N = K_{ML_N}$$

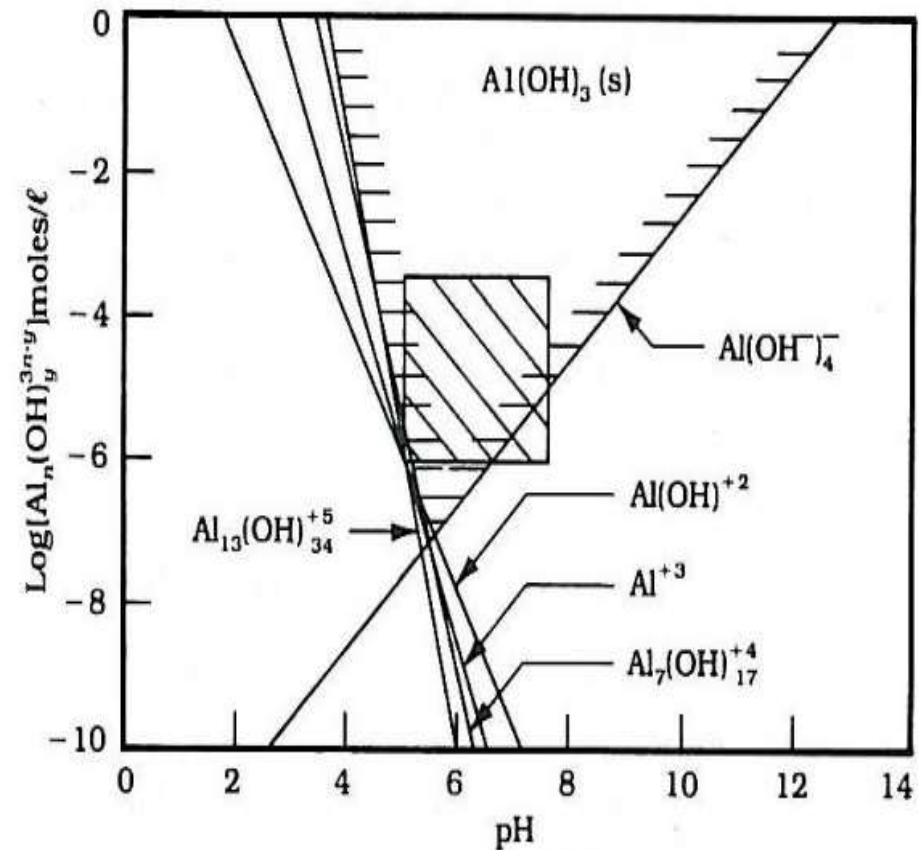
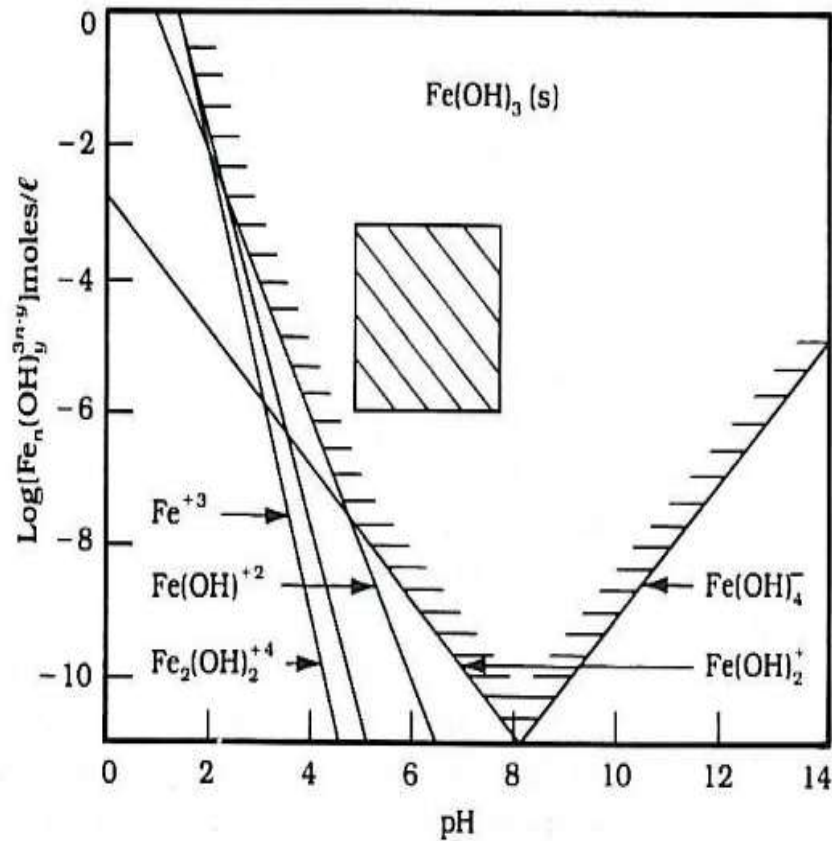
Az egymást követő lépcsőket jellemző asszociációs állandók egyre kisebbek:

$$K_1 > K_2 > \dots > K_N$$

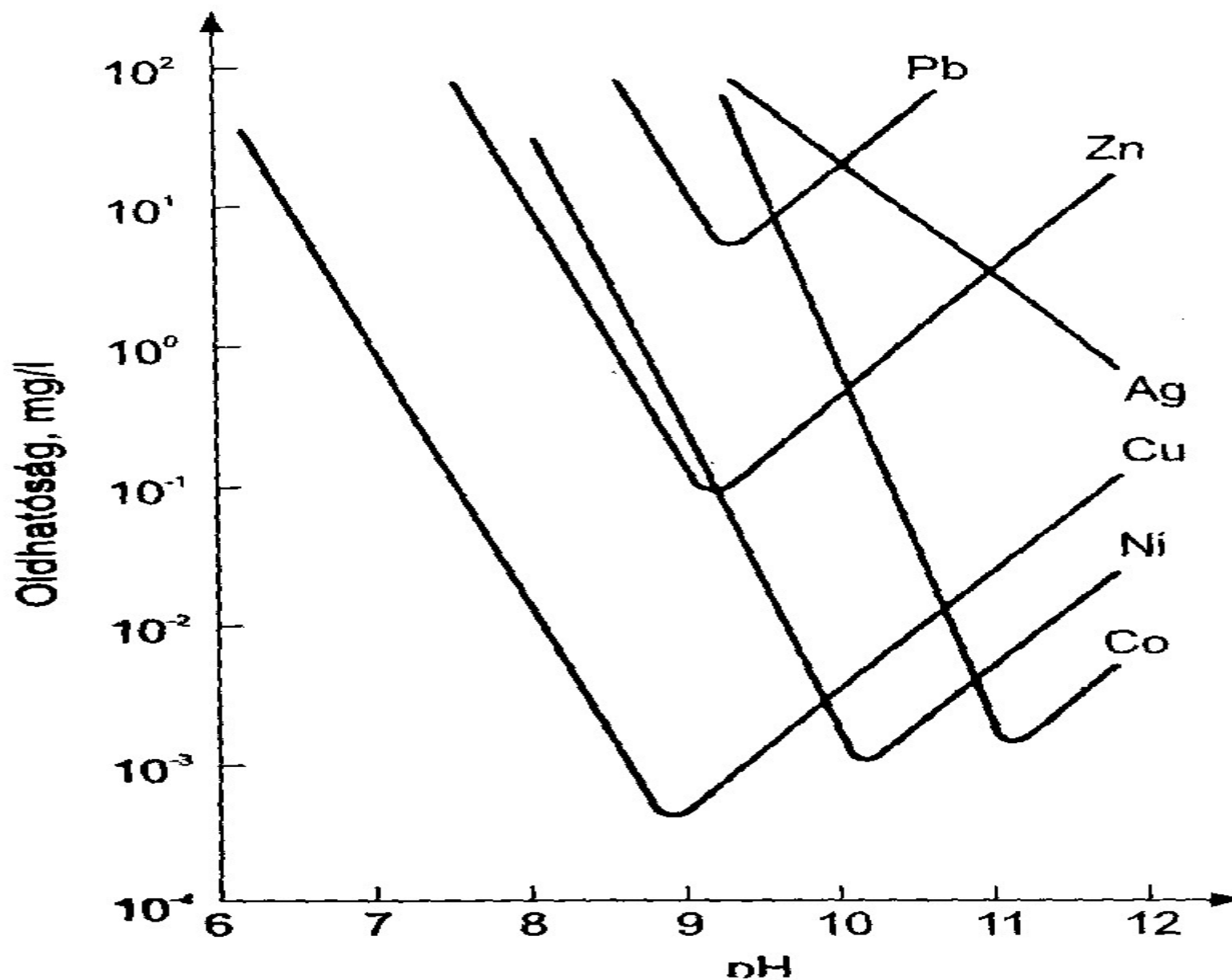
Hasonlóság a többértékű bázisok lépcsőzetes protonálódási folyamataihoz: protonkomplexek. (Összevetés savak lépcsőzetes disszociációjával.)

Fémhidroxidok oldhatósága

Komplexbildözés befolyása

- Vas-hidroxid és alumínium-hidroxid oldhatósága a pH függvényében (Reynolds és Richards 1996)

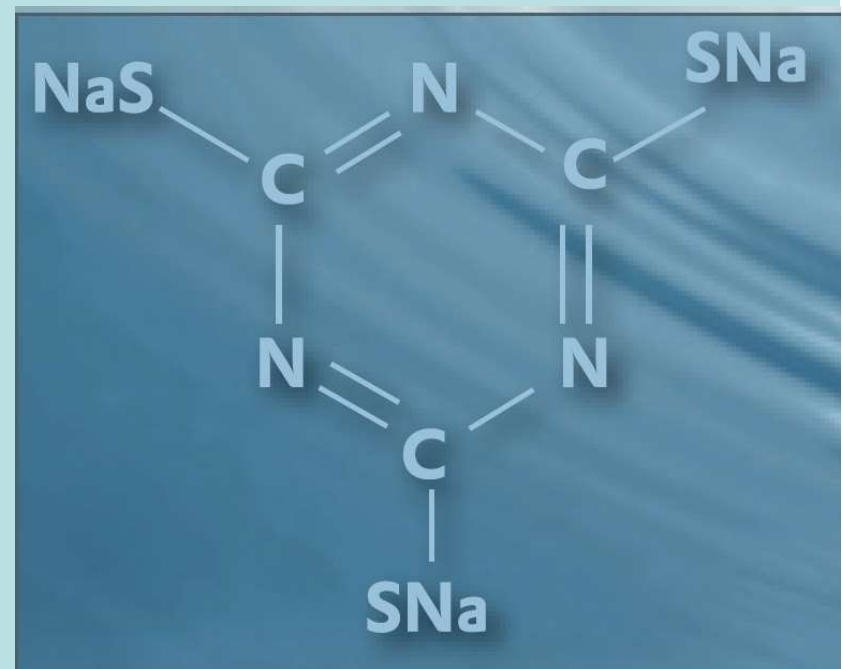
5.51. ábra. Néhány nehézfém-hidroxid oldhatósága a pH-értéke függvényében

Komplex szennyezők kicsapatása

- Lúgos bontás – hidroxo komplex
- Komplexképződési egyensúly
  - szabad komplexképző eltávolítása (másik fázis, oxidáció)
  - erősebb csapadékképző komplex

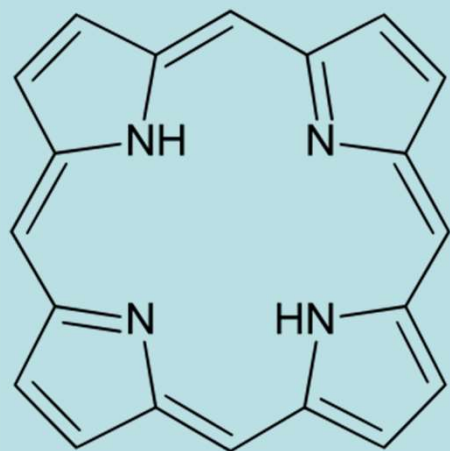
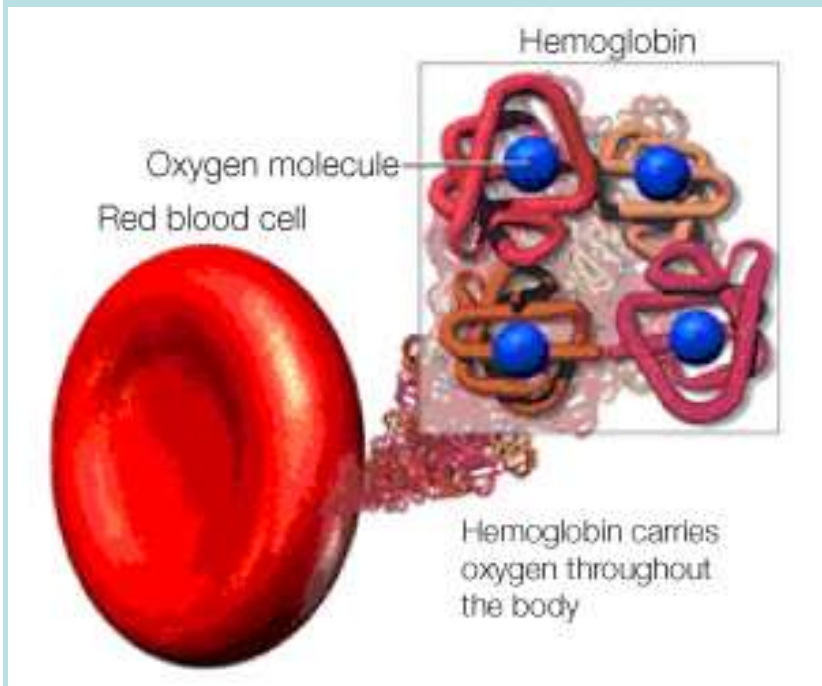
Trimercapto-s-triazin

tmt 15® szennyvizekben oldott, komplex kötésű, egy- és kétértékű nehézfémek (pl. ólom, kadmium, réz, nikkel, higany, ezüst) kicsapatására, mivel ezeket komplexképző anyagok jelenlétében nem lehet hidroxidok formájában kicsapni.

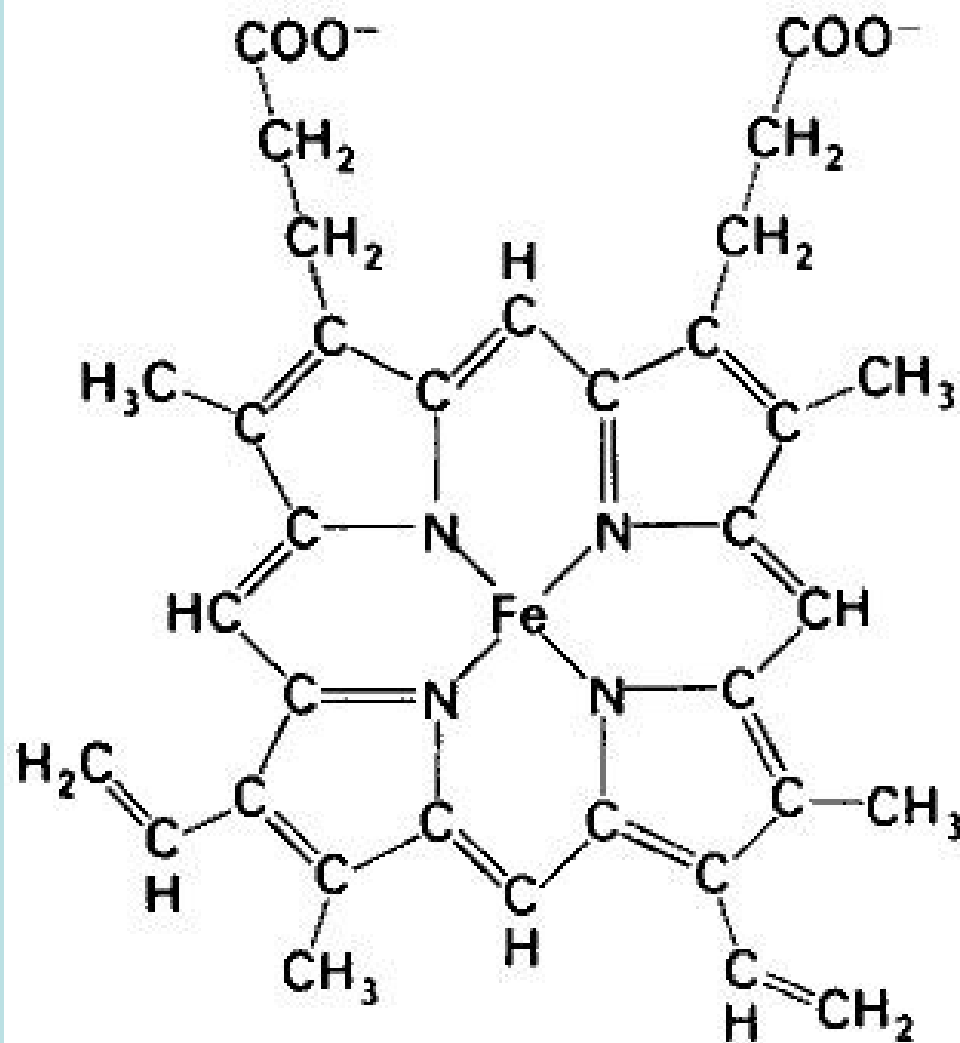
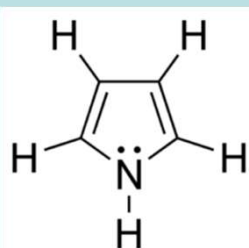
Kelátok – többfogú ligandumokkal alkotott komplexek

- Hem(oglobin)

<- Porfin váz

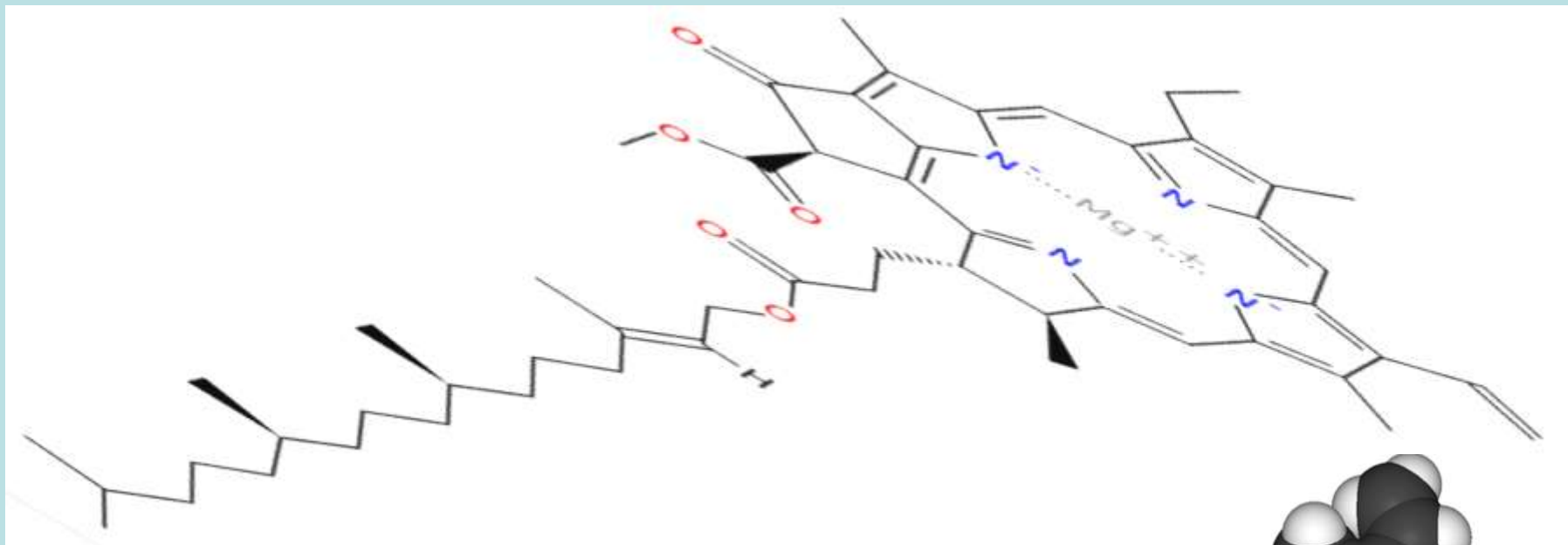
pirrol

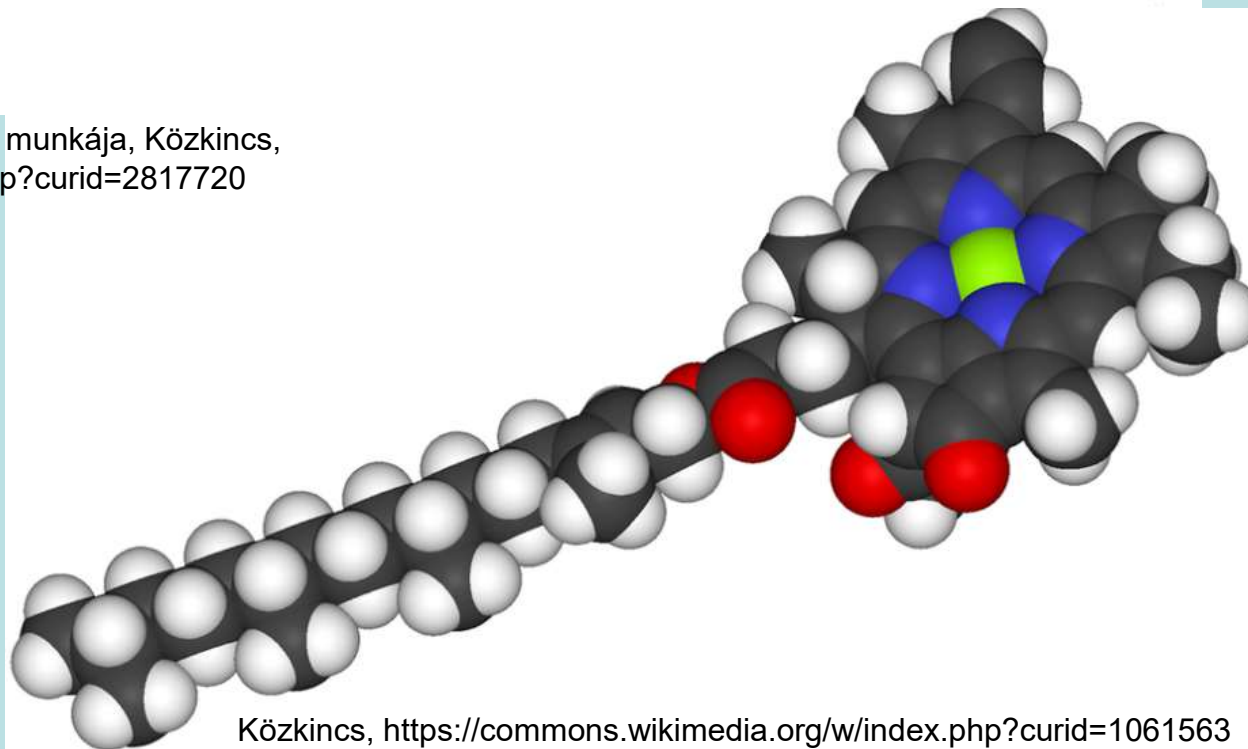
Heme
(Fe-protoporphyrin IX)

Kelátok Klorofil-A porfin-váz

Készítette: David Richfield - A feltöltő saját munkája, Közkincs,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2817720>

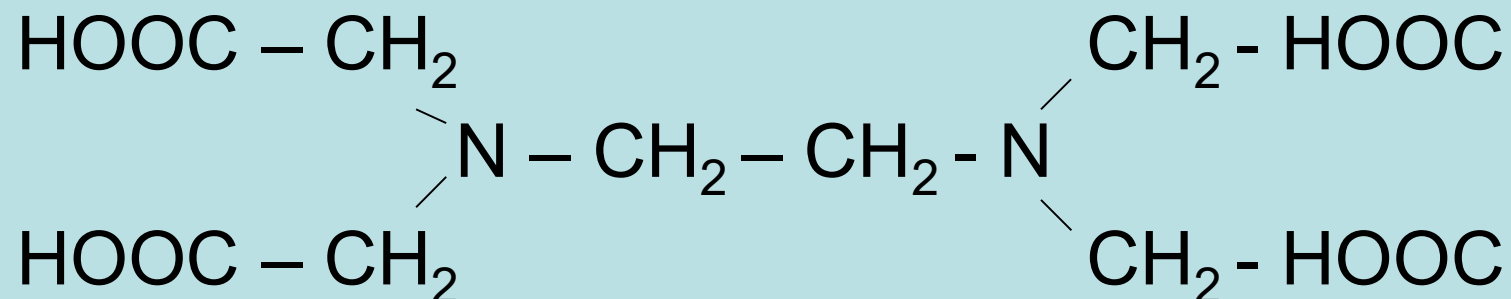

Közkincs, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1061563>

Mesterséges kelátképző

Vízlágyítás, Calgon

EDTA (etilén-diamin-tetraecetsav) szerkezeti képlete:

kálcium-dinátrium-EDTA **E 385**

EDTA

Élelmiszer-, takarmány-, műtrágya-
adalék

konkurens komplexképző

perzisztens szerves szennyezőanyag

lebomlási probléma:

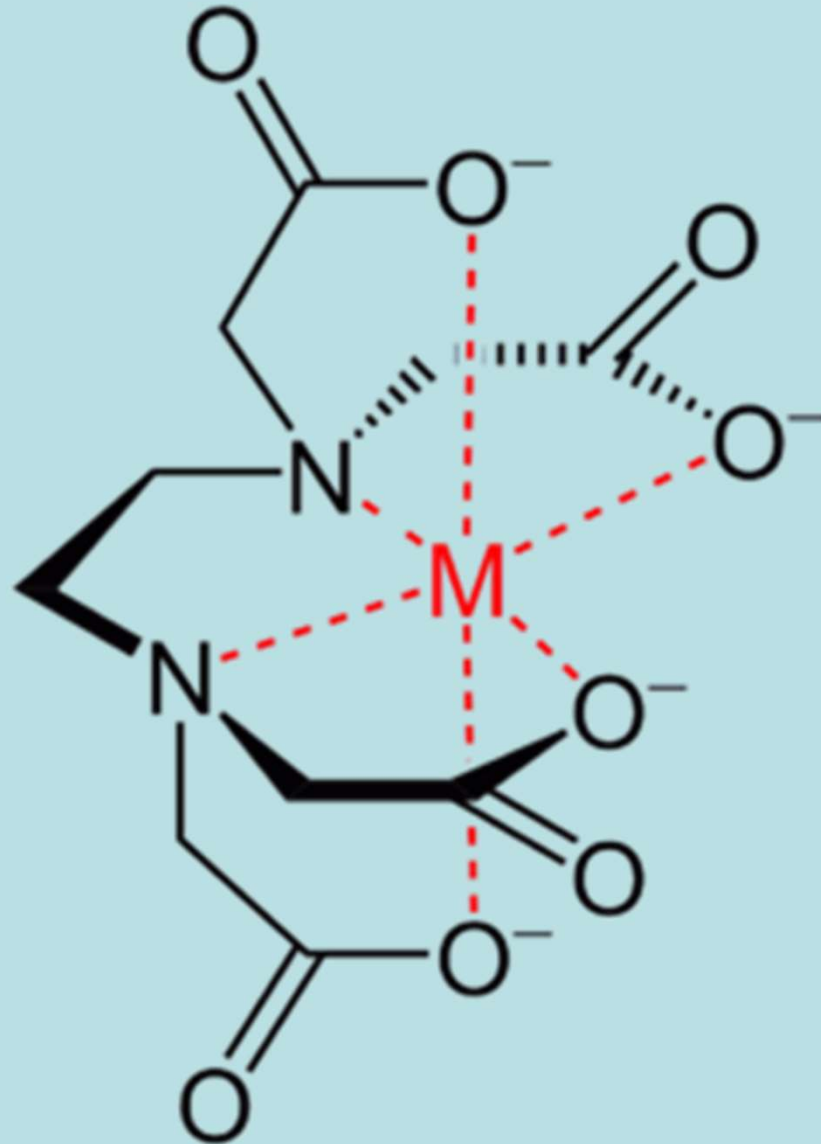
talajban, szennyvíztisztítás során
nehézfém-szennyezők oldatban-tartása

Elfogadható napi beviteli mennyiség: 2,5 mg/kg

LD50 2g/kg patkány

Kelátok

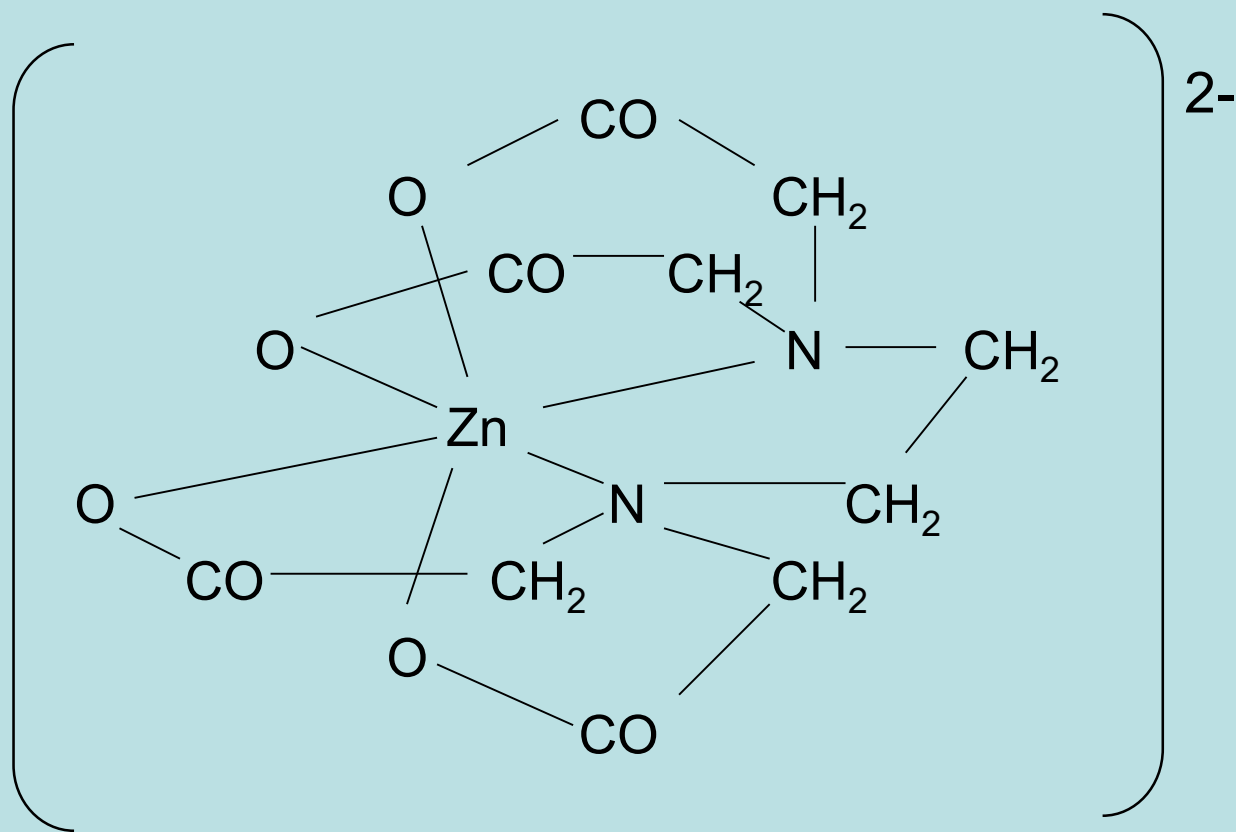
- EDTA – fém(M)
- komplex

MIKROELEM TRÁGYÁK

Cink komplex:

levéltrágya

A komplexek fajtái

A komplex vegyületek egyik osztályozási módja elektromos töltésük alapján történik.

A komplexek töltését a ligandumok és a központi fémion töltésének algebrai összege adja meg.

- **Kationkomplexek** (pozitív töltésűek) pl: $[\text{Pt}(\text{NH}_3)_6]^{4+}$, $[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$, $[\text{Al}(\text{OH})_2(\text{H}_2\text{O})_4]^+$
- **Anionkomplexek** (negatív töltésűek) pl: $[\text{PtCl}_6]^{2-}$, $[\text{Co}(\text{CN})_6]^{3-}$, $[\text{Au}(\text{CN})_2]^-$, $[\text{Al}(\text{OH})_4(\text{H}_2\text{O})_2]^-$
- **Semleges komplexek** (nincs töltésük) pl: $[\text{Pt}(\text{NH}_3)_2\text{Cl}_4]$, $[\text{CrCl}_3(\text{H}_2\text{O})_3]$, $[\text{Al}(\text{OH})_3(\text{H}_2\text{O})_3]$
- **Kation-anionkomplexek** (komplex kationnak komplex anionnal alkotott vegyületei) pl: $[\text{Co}(\text{NH}_3)_6][\text{Co}(\text{CN})_6]$

Komplex vegyületek elnevezése

kationos komplexek: pl. $[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]^+$ - diammin-ezüst(I)-ion
 $[\text{Cu}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$ - hexakva-réz(II)-ion

koord. szám

(görögül)

ligandum neve

(görögül)

fémion neve

(magyarul)

fémion töltése

(magyarul)

anionos komplexek: pl. $[\text{Ag}(\text{CN})_2]^-$ - diciano-argentát(I)-ion

$[\text{HgI}_4]^{2-}$ - tetrajodo-merkurát(II)-ion

$[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{3-}$ - hexaciano-ferrát(III)-ion

koord. szám

(görögül)

ligandum neve

(magyarul) + “o” képző

fémion neve

(görögül) + “át” képző

fémion töltése

(magyarul)

semleges komplexek: pl. $[\text{Al}(\text{OH})_3(\text{H}_2\text{O})_3]$

– triaqua-trihidroxo-alumínium(III) komplex